

TORPA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Torpa församling
Ydre kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2002*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

TORPA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Torpa församling

Ydre kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Torpa kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Torpa kyrka	6
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation m m – Karta	10
Beskrivning av kyrkogården	11
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Kvarter B	18
Kvarter C	20
Kvarter D	21
Källor	23
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	24
Förklaring till exempellistan	24
Utvärderingskarta	25
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

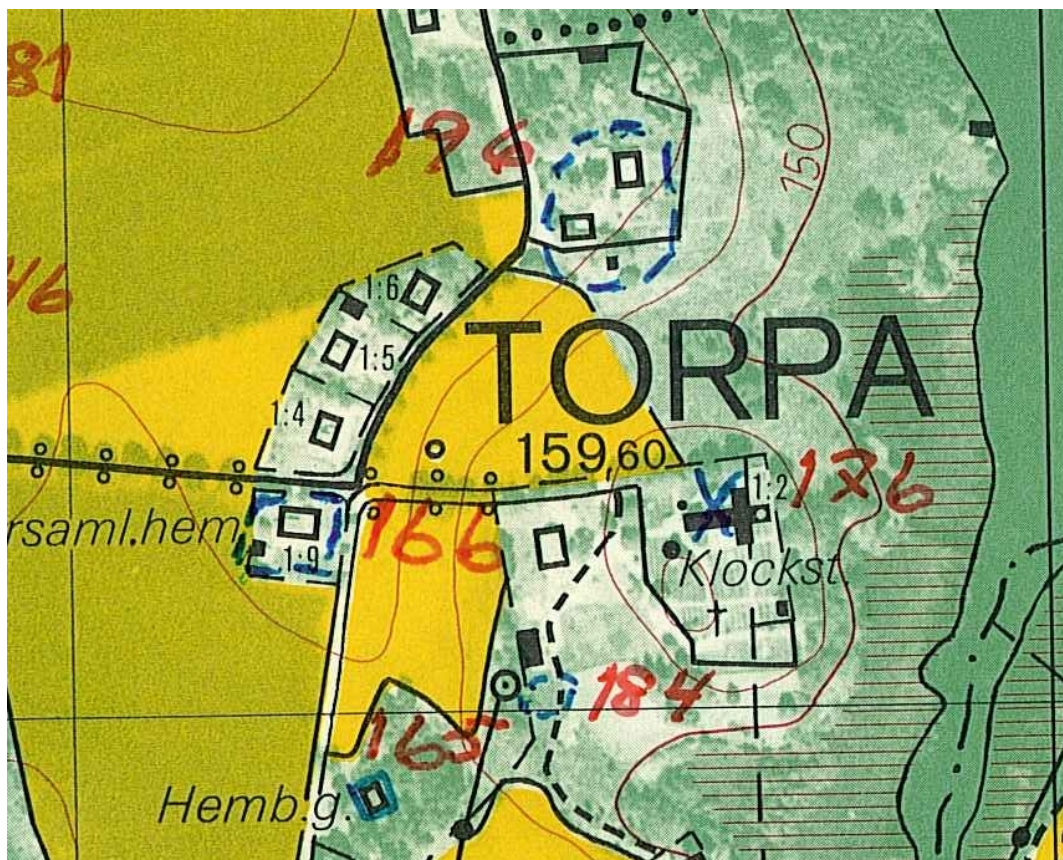
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands läns museum 2002. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

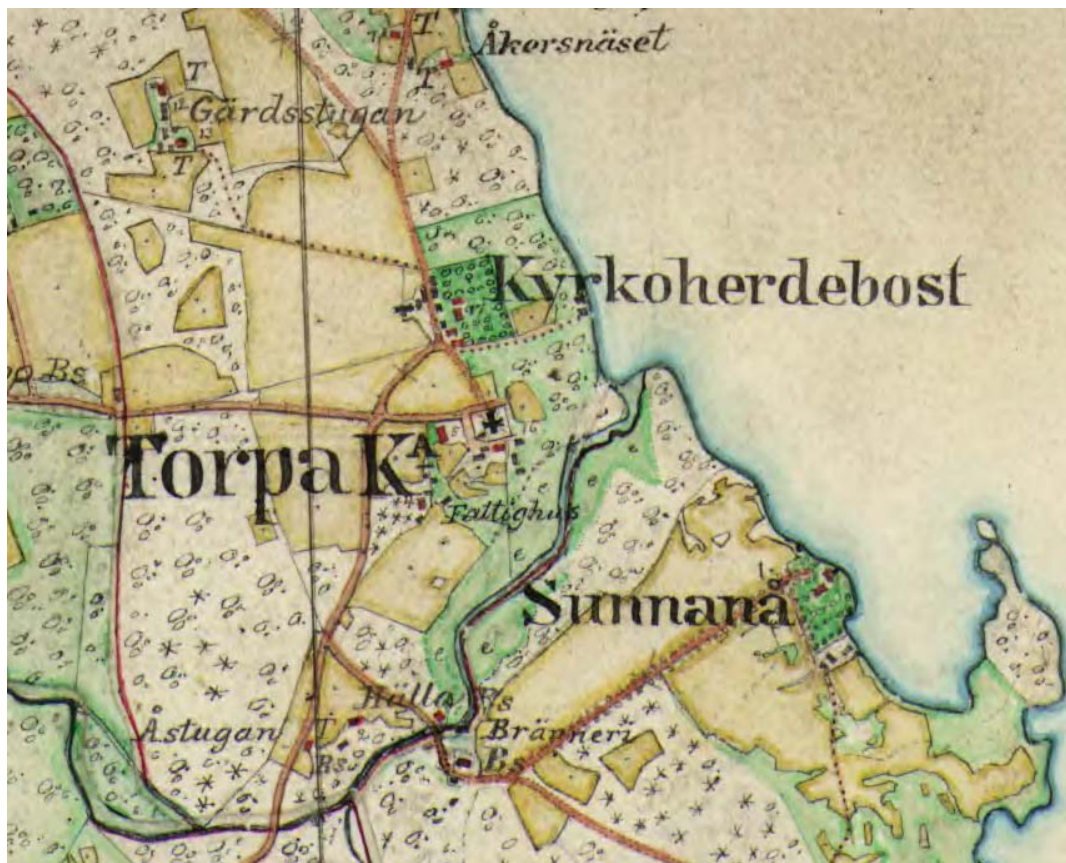
Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 075 52 Torpa, 1983. Markeringen med nummer 176 står för en uppgift om en övermålad runinskrift som finns i kyrkan på en pelare vid uppgången till predikstolen.

TORPA KYRKOGRÅRD

Torpa kyrka och kyrkogård ligger i höjdläge i ett kuperat landskap som domineras av öppna marker omgivna av höjder beväxna med höga lövträd. Kyrkan ligger ca 400 m från sjön Sommens strand. Kyrkogården har en rektangulär utsträckning i nord/sydlig riktning. Kyrkan ligger på kyrkogårdens norra del med långhuset orienterat i väst/östlig riktning.

Kyrkogårdens omgivning

I väster sluttar terrängen ned mot den f d skolan som nu bl a används som församlingshem och ett uthus som hört till skolan och nu används som förråd/garage för kyrkogårdsändamål. Även den nya kyrkogården, som ligger i anslutning till gamla kyrkogården, ligger lägre och delvis söder om skolan. Vägen fram till kyrkan går via en allé i väster. Norr om kyrkogården ligger åkrar och hagmarker med prästgården på andra sidan. I öster löper hagmarken ner mot sjön och en ridå av höga lövträd, bl a lönn och ek, finns nära kyrkan. På en gräsyta omedelbart öster om kyrkogården ligger det som finns kvar av kyrkstallarna. Det är ett privat stall som hört till Hestra. Det är byggt i rödfärgat liggande timmer och sadeltaket är tegeltäckt. I västra gaveln finns en enkel dubbelpport av plank. I söder sluttar terrängen och här växer lövskog.

Utsnitt ur häradsekonomska kartan 1868-77, Torpa.

Hestras kyrkstall.

Torpa kyrka

Den nuvarande kyrkan uppfördes av sten under 1400-talet med återanvändning av delar av den äldre träkyrkan. Under 1600-talet försågs kyrkan med korsarmar. I slutet av 1800-talet restaurerades kyrkans interiör i en för tiden typisk nygotik, vilken i sin tur till en viss del raderades bort under 1900-talets renoveringar. Fasaderna är vitputsade och taket belagt med spån. Kyrkan har en fristående klockstapel, sannolikt uppförd 1666 och förändrad 1794.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets webbsida.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan.

På en lantmäterikarta från 1719 är Torpa kyrka utritad, men inte ett tecken på en kyrkogård. Detsamma gäller för kartan från 1808, där kyrkan ritas ut med torn.

På Torpa kyrkogård finns ”ättehagsstenar” för de olika gårdarna i socknen såsom Nääs, Hestra, Tranberga, Brandsnäs, Dahlby, Holma och Farsbo. Kyrkogården var indelad i ”ättehagar”, en för varje hemman. En geometrisk karta ritades över detta 1762. Indelningen behölls till 1804, men redan 1791 ”bifölls ändring”. De trekantiga stenstolparna med inskription står vid gången till kyrkans västportal. I samband med att hemmansindelningen övergavs 1804 beslutade man att både ståndspersoner och fattiga skulle läggas på den s k allmänna linjen. Ingen ståndsindelning skulle göras av kyrkogården. Linjebegravningar var ett gravskick som blev vanligt på 1700-talet och framåt. Det innebar att de avlidna begravdes radvis efter varandra, vartefter dödsfallen inträffade och man hade inga direkta familje- eller gårdsgravar. Så småningom övergick det till att bli ett begravningskick för dem som inte kunde eller ville köpa sin gravplats.

Väster om kyrkan finns ett gravkor uppfört 1776 för familjen Grönhagen. Enligt Widegrens sockenbeskrivning (1817-1828) ska gravkoret underhållas för ränta av en insatt och under kyrkorådets vård stående summa. Släkten Grönhagen bodde på Brandsnäs och ägde i början av 1800-talet hela Torpön. Gravkorets dörr mot väster är den gamla sakristiedörren. På kyrkogården har funnits ytterligare ett gravkor, uppfört norr om klockstapeln av Peder Fahnehielm. Detta fick dock förfalla och togs bort 1813. Öster om kyrkan finns en gravvård i röd kalksten: Här vilar prosten magister M C Pontin f 1726 d 2 mars 1797 med sin maka M Meurling 1742-1826. Tio tacksamma barn åt älskade föräldrar 1807.

Den spånklädda klockstapeln tros ha kommit till under mitten av 1600-talet. Den byggdes om och fick en hög spira 1666. Eventuellt var det detta år som klockstapeln nybyggdes. Den har under tidernas lopp reparerats flera gånger och förändrats. Spiran kläddes 1784 med en kopparhylsa överst. Kopporn togs bort på 1790-talet och järnspiran behölls. På den sitter en väderhane, tupp med flagga och året 1778.

Bogårdsmuren utgjordes tidigare av en timrad balk, som på 1800-talet ersattes av den nuvarande av kallmurad sten med stenstolpar och smidesgrindar. År 2000 gav länsstyrelsen tillstånd att flytta stenstolpen vid västra grinden mot norr medan den södra

grindstolpen, som var spräckt, skulle stå kvar orörd. Varje grindhalva skulle utökas med två smidessektioner lika de befintliga.

Enligt muntliga uppgifter gick vägen tidigare närmare kyrkan i väster. Två grindstolpar står utanför kyrkogårdens nordvästra hörn. De är eventuellt kvar sedan denna tidigare vägsträckning. Vägen till kyrkstillarna gick tidigare norr och öster om kyrkan.

1947 renoverades klockstapeln av Per Hörberg från Hult och 1962 sattes elringning för kyrkklockorna in. 1974 reparerades klockstapel, gravkor och stiglucka. På kyrkogården har det funnits två stigluckor från 1700-talet. Dessa flyttades under 1800-talet till prästgårdens trädgård. Enligt en muntlig uppgift flyttades den ena stigluckan av läkare Appelberg till hans gård Ramfall. 1932 rekonstruerades den norra stigluckan.

1982 renoverades kyrkan och det Grönhagenska gravkoret och 1994 omtjärades och ommålades klockstapeln.

Kyrkogården har utvidgats i flera etapper. Muntliga uppgifter nämner den nya norra delen, som användes till barngravar. En utvidgning norr om kyrkan måste ha varit ringa. I öster utvidgades kyrkogården omkring år 1900, fr o m grav nr A 132. Östra delen av kvarter B har tidigare varit linjegravsområde liksom området vid klockstapeln. Omkring 1940 utvidgade man kyrkogården mot söder, troligen söder om den grusgång som går genom kvarter B och C från väster till öster. Den tidigaste begravningen i kvarter D är från 1971. Den nya kyrkogården är ritad av arkitekt Inga Hermelin-Ljungstedt, Stockholm, och invigdes 1989. Troligen tillkom även minneslunden då. Kring 1950 lades många grusgravar igen med gräs. Enligt en tidningsartikel från 1947 hade kyrkorådet behandlat frågan om iordningställande av kyrkogården. De hade i uppdrag att ta ställning till ett förslag framlagt av trädgårdsarkitekt Lind i Linköping. Ett av huvudönskemålen var att begränsa antalet grusplaner, som under senare år ökats på ett för kyrkogårdens skönhet beklagligt sätt. Man ville istället ha väl skötta gräsplaner. Detta skulle givetvis kräva vederbörande gravägares medgivande, och man räknade att det skulle ta fem år att genomföra förändringen.

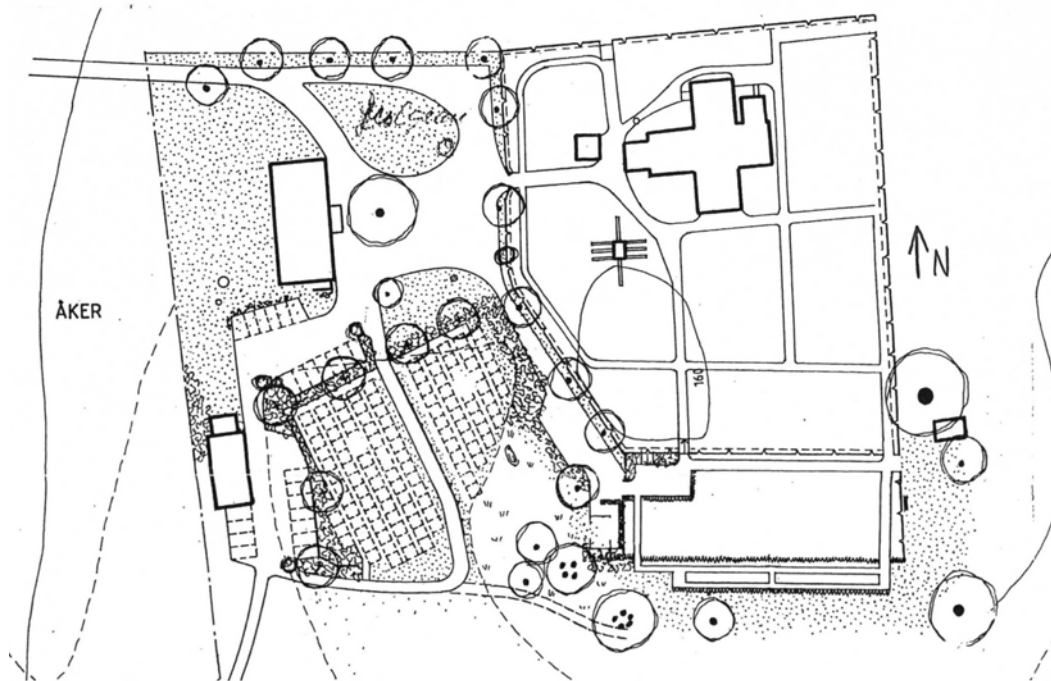
En bild tagen 1943 från söder visar grusgångar och grusgravar, somliga med häckar, och på en vykortsbild tagen 1949 visas från söder stenvallen och innanför denna gravstenarna, dock utan buskar omkring. På en flygbild från 1966 syns raka grusgångar med gräsgravar däremellan och en färgbild från 1970 visar raka grusgångar med gräsgravar innanför och buskar vid nästan alla gravstenar. Ett undantag utgör en grusgrav med liggande sten och två urnor vid huvudändan.

Flygfoto från 1943. Bilden visar ett antal grusgravar. Några verkar vara omgärdade av höga häckar, eller möjligen buskar. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Flygfoto från 1966 visar tydligt hur grusgångarna delar in kyrkogården och gravläggningarnas strikta rader i nord/sydlig riktning. Det är en struktur som i stort finns kvar idag. De flesta gravar verkar vara grästäckta. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Översiktsbild över kyrkomiljön i Torpa med den nya kyrkogården i sydväst.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården består av fyra kvarter: A-D, varav kvarter D är senare tillkommet och ligger lägre i terrängen söder om den övriga kyrkogården. Dessutom finns en ny kyrkogård sydväst om den övriga kyrkogården. Vid inventeringstillfället var den ej tagen i anspråk.

Kyrkogården från nordväst.

Allmän karaktär

Kyrkogården domineras av klockstapeln och gravkoret, som står invid kyrkans västportal. Kyrkogården har en mycket öppen karaktär, då det i huvudsak saknas häckar. Så gott som samtliga gravvårdar är vända mot öster. Området öster om kyrkan har en egen karaktär genom de höga, polerade, svarta granitvårdarna – i allmänhet från 1900-talets två första decennier. Söder om kyrkan finns enstaka mindre gravvårdar kvar från den allmänna linjen. Kyrkogården saknar en särskild rad gravar invid muren. Kvarter D ligger lägre än övriga kvarter, har samma öppna karaktär som övriga kyrkogården och låga, breda gravvårdar från 1970-talet och framåt. Vegetationen domineras av enstaka höga lövträd, lönnar och lindar, som troligen hör till en trädkrans.

Omgärdning

Väster: en ca 0,7-1,0 m hög halvmur/stödmur av huggen gråsten i två-fyra skift. Enstaka stenar är något större än de andra. På krönet växer bl a sedumväxter. Norra delen är eventuellt omlagd i samband med att kyrkogården utvidgades kring år 1900. I sydväst är muren mer strikt lagd i tydligare skift.

Norr: en ca 0,4-0,7 m hög stödmur av huggen relativt liten gråsten. Bl a sedumväxter och gräs växer på murkrönet. En sibirisk ärtbuske växer på muren.

Öster: en ca 0,5-0,9 m hög stödmur, som övergår i halvmur, av huggen relativt liten gråsten, med enstaka större block. I den södra delen växer sedum på murkrönet.
Söder: en ca 1,0 m hög halvmur av något större huggen gråsten än övriga äldre murar. På murkrönet växer sedum.

Nya kyrkogården

En ca 0,3-1,0 m hög mur i väster av stora tuktade stenblock och en ca 0,4 m hög terrassmur öster om en grusgång. Terrassmuren är uppförd av huggen röd granit.

Ingångar

Väster: en dubbelgrind av järnsmide med rakt krön och dekorativt nedre parti. Fyrkantiga grindstolpar i granit med toppformat krön. Det finns även en grind i väster till kvarter D. Det är en smidesgrind med spjälor krönta av löv. Grindstolparna är fyrkantiga och gjorda av granit. Grindarna kommer från Asby.

Två grindstolpar står utanför kyrkogårdens nordvästra hörn. De är eventuellt kvar sedan vägen hade en annan sträckning.

Huvudgrinden i väster.

Stigluckan i norr.

Norr: en stiglucka av trä i rokokostil. Fasader i väster och öster av stående slät panel som är rödfärgad. Stickbågig öppning i norr och söder med omfattningar målade i vitt. Profilerad takfot och karnisformad spåntäckt huv. Huven kröns av kors och kula. Innerväggarna är fältindelade och består av vita fält med grå omfattningar. Taket är blåmålat. Vägghasta bänkar i trä. Mot norr leder en trappa till stigen mot prästgården. Stigluckan stod tidigare vid den äldre norra kyrkogårdsbegränsningen och det fanns en liknande stiglucka i söder.

Öster: en ”körbana” ut mot det öppna området. Dessutom finns en ingång med grindstolpar i granit in mot kvarter D. Grindar saknas.

Söder: öppningar med trappor mellan kvarter B och D. Den norra trappan har räcken av svart rundjärn som även delvis bildar ett staket.

Vegetation

Väster: fyra lönnar i trädkransen.

Norr: två lönnar i trädkransen vid stigluckan och ytterligare två lönnar. En häck av sibirisk ärtbuske växer på norra kyrkogårdsmuren.

Öster: i norra delen står två lönnar i trädkransen och söderut två lindar. Vid kyrkstallet växer en mäktig ek.

Söder: tre lindar i trädkransen vid den gamla muren mellan kvarter B/C och det yngre kvarteret D.

Nya kyrkogården

En tujahäck växer runt nya kyrkogården och här står även några nyplanterade rönnar.

Gångsystem

Grusgångar går runt kyrkan. På kyrkogårdens nordöstra del och åt norr finns ingen grusgång, ej heller på kyrkogårdens södra del invid muren.

Gravvårdstyper

Väster om kyrkan finns en sarkofag från 1940-talet, i öster står en hög granitvård med marmorplatta och marmorkors. Den är rest över prästen Loenbom. Här finns även två röda kalkstensvårdar från 1797 respektive 1808. Bland övriga gravvårdar kan ett litet "avbrutet livsträd" nämnas samt två obelisker. Den ena obeliskan står på en grusgrav omgärdad av stenram. Det finns ytterligare en grusgrav omgärdad av stenram. Övriga få gravar med stenram är täckta av gräs. Öster om kyrkan står ett flertal höga svarta och polerade granitvårdar. Norr om kyrkan finns enstaka mindre barnvårdar.

Kyrkoherde Loenboms gravvård.

"Fendricken" Scharff med maka, 1808.

Minneslund

I direkt anslutning väster om kvarter D finns en minneslund. Det är en öppen gräsyta som omges av en smal tujahäck i öster och norr. Vid en natursten placeras blomvaser.

Byggnader

Sydväst om kyrkan står en kraftig klockstapel. Klockstapeln är spånklädd och rödfärgad. Den spånklädda låga och breda lanterninen har illusionsmålade öppningar och en dekorativt utformad spira som kröns av en förgylld tupp. Det är fönster i trapphuset och lanterninens nedre del.

Intill kyrkans västra ingång står ett gravkor uppfört 1776. Slätputsade fasader avfärgade i vitt, karnisformat spåntäckt tak som kröns av kula och kors. I öster finns en kalkstenshäll insatt i väggen. Den har en svartmålad inskription. Vådringsglugg i norr. Dörren i väster är klädd med järnplåtar. Sockel av gråsten. Gravkoret hör till släkten Grönhagen.

I norra muren finns en stiglucka eller luckskjul av trä. (Se Ingångar).

Klockstapel.

Gravkor för släkten Grönhagen.

Övrigt

Vid västra grinden står en sten i röd granit, ca 0,85 m hög. Högst upp och längst ner på stenen finns ett inhugget kors. Stenens användning är oklar. Eventuellt kan den ha varit en gravmarkering. Vid gången till kyrkans västingång står fem stenar som ursprungligen markerat olika gårdars "ättehage". De är upp till 0,4 m höga med en inskrift som visar vilken gård de tillhör. De är starkt bevuxna med mossa och i de flesta fall svåra att tyda. På en sten står det att gravdelningen beviljades anno 1747. De fem stenarna hittades i ett stenröse i samband med nybygge i kyrkans närhet. Stenarna står sålunda inte på ursprunglig plats.

Gravmarkering?

Ätthagsstenar.

Belysningen på kyrkogården består av enkla stolpar med runda glaskupor.

Utanför östra muren står en del undanställda gravvårdar lutade mot muren.

Kulturhistorisk bedömning

Torpa kyrka med murar, grindar, stiglucka, gravkor, klockstapel, den delvis ålderdomliga och högvuxna trädkransen och kyrkstallet är en samlad miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. Den medeltida kyrkan ligger nära kyrkogårdens norra begränsning, vilket var en vanlig placering under medeltiden då man i allmänhet föredrog att begravas söder om kyrkan. Den västra huvudgrinden är troligen från 1800-talet då kyrkogårdens tidigare omgärdning av timmer ersattes av en stenmur. Stigluckan av trä i norr har rokokoutformning och hörde till den tidigare omgärdningen. Det är mycket ovanligt med bevarade stigluckor, som tidigare var en vanlig typ av ingång till kyrkogårdarna i länet. I Östergötland finns ett fåtal bevarade stigluckor varav endast

denna är av trä. (Vid Hägerstad gamla kyrka utgör ett portluder i trä en ”stiglucka”.) Övriga bevarade stigluckor är murade. Gravkoret från 1776 har mycket höga kulturhistoriska värden, liksom klockstapeln. Friliggande gravkor eller gravkor i direkt anslutning till kyrkan började huvudsakligen uppföras under andra halvan av 1600-talet, då framför allt prästerskapet vände sig bl a mot bruket av upphöjda gravhällar omgärdade av staket i gravrummet. Gravkoret visar även på sin tids arkitektoniska utformning med det karnisformade, spåntäckta taket. Klockstapeln från mitten av 1600-talet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde både som enskilt byggnadsverk och som en viktig del i den historiska kyrkliga miljön.

De små stenarna som tidigare har markerat olika hemmans gravskiften har mycket höga kulturhistoriska värden. De berättar om en tidigare indelning av kyrkogården då det var vanligt att länets kyrkogårdar var indelade efter byar, hemman eller rotar. Även den lilla stenen med okänd användning, gravmarkering?, har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Träden i trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt på landsortskyrkogårdarna framför allt under 1800-talet.

De flesta grusgångarna är bevarade och de är viktiga för indelningen av kyrkogården.

Av mycket stort kulturhistoriskt värde är partiet öster om kyrkan med de enhetligt utformade gravvårdarna, liksom de delar som finns kvar med linjegravskaraktär. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad”, men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna. I Torpa ligger mer påkostade familjegravar huvudsakligen väster och öster om kyrkan. Norr om kyrkan finns ett område med barngravar. Det var tidigare vanligt att det fanns ett speciellt område eller en speciell rad med barngravar på kyrkogårdarna.

Även enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde, vilket bl a kan bero på ålder, lokal- eller personhistoriskt intresse eller att de är tidstypiska. Det gäller bl a de äldre gravvårdarna från sent 1700-tal och 1800-talet. De två äldsta vårdarna är två gravvårdar av röd kalksten från 1797 respektive 1808. Flera präster är begravda intill kyrkan i öster. Det var tidigare vanligt att präster fick sina gravplatser invid kyrkans kor. Vissa gravvårdar är tidstypiska. Det gäller bl a de höga svarta granitvårdarna öster om kyrkan, obelisk och ”avbrutet livsträd”. Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. Hemmansägare är den dominerande titeln och det finns nio gravvårdar med titeln nämndeman.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A Gravplats nr 1-200

Kvarteret omfattar gravplats nr A 1-200 och ligger väster, norr och öster om kyrkan. Utanför kyrkogården i väster finns en parkering, i norr åker- och betesmark, i öster naturmark och i söder kvarter C, kyrkan och kvarter B.

Allmän karaktär

Kvarteret är uppdelat i tre delar med en västlig del intill gravkoret, en del norr om kyrkan med ett fåtal gravar samt en större del öster om kyrkan. Längst i öster har kvarteret en mycket enhetlig karaktär med höga svarta gravvårdar. Väster om kyrkan är karaktären mer blandad. Rygghäckar saknas. Två gravrader öster om kyrkan blir det en nivåändring och kyrkogården öster därom ligger lägre. Den låga delen är en senare utvidgning.

Kvarter A, västra delen.

Kvarter A, östra delen.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren i väster, norr och öster.

Ingångar

Huvudgrindarna i väster och stigluckan i norr.

Vegetation

En häck av sibirisk ärtbuske växer på norra kyrkogårdsmuren.

Gångsystem

En grusgång med krossgrus går runt kvarterets västra del och ansluter till stigluckan. Del av grusgången som går runt kyrkan.

Gravmonument i röd granit från 1947.

”Typisk” gravvård i kvarterets östra del.

Gravvårdstyper

I västra delen är det i huvudsak låga vårdar av grå, svart eller röd granit, några liggande vårdar och en sentida sarkofag. Gravläggningar från tidigt 1900-tal till 1990-talet, i huvudsak 1950-1990. Gravvårdarna för släkten Hjelmqvist är mycket enhetliga. Öster om kyrkan står övervägande höga gravvårdar i strikta rader. Många av dem är av svart granit. Här finns fyra gravar med stenramar, varav en är grustäckt. En hög granitvård med marmorplatta och marmorkors är rest över prästen Loenbom. Här finns även två röda kalkstensvårdar från 1797 respektive 1808. Norr om kyrkan finns enstaka barnvårdar. Sydväst om kyrkan står två gravvårdar som hör till kvarter A.

Byggnader

Gravkor och stiglucka, se den allmänna beskrivningen.

Övrigt

Vid västra grinden står en sten i röd granit, ca 0,85 m hög. Högst upp och längst ner på stenen finns ett inhugget kors. Vid gången till kyrkans västingång står fem stenar som ursprungligen markerat olika gårdars ”ättehage”. De är upp till 0,4 m höga med en inskrift som visar vilken gård de tillhör. De är starkt bevuxna med mossa och i de flesta fall svåra att tyda. På en sten står det att gravdelningen beviljades anno 1747. De fem stenarna hittades i ett stenröse i samband med nybygge i kyrkans närhet. Stenarna står sålunda inte på ursprunglig plats.

Kulturhistorisk bedömning

De små stenarna som tidigare har markerat olika hemmans gravskiften har mycket höga kulturhistoriska värden. De berättar om en tidigare indelning av kyrkogården då det var vanligt att länets kyrkogårdar var indelade efter byar, hemman eller rotar. Även den lilla stenen med okänd användning, gravmarkering?, har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. (Gravkoret, se den allmänna kulturhistoriska bedömningen.)

Av mycket stort kulturhistoriskt värde är partiet öster om kyrkan med de enhetligt utformade gravvårdarna. I kvarteret ligger kyrkogårdens mer påkostade familjegravar. Här finns en del gravvårdar som tyder på en framträdande ställning i samhället såsom hofkamrer och disponent. I övrigt är hemmansägare och nämndeman vanligt förekommande titlar. Norr om kyrkan finns ett område med barngravar. Det var tidigare vanligt att det fanns ett speciellt område eller en speciell rad med barngravar på kyrkogårdarna.

Även enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde, vilket bl a kan bero på ålder, lokal- eller personhistoriskt intresse eller att de är tidstypiska. Det gäller bl a de äldre gravvårdarna från sent 1700-tal och 1800-talet. De två äldsta vårdarna är två gravvårdar av röd kalksten från 1797 respektive 1808. Flera präster är begravda intill kyrkan i öster. Det var tidigare vanligt att präster fick sina gravplatser invid kyrkans kor. Vissa gravvårdar är tidstypiska. Det gäller bl a de höga svarta granitvårdarna öster om kyrkan, obelisk och ”avbrutet livsträd”.

Kvarter B Gravplats nr 1-388

Kvarteret omfattar gravplats nr B 1-388 och omfattar den äldre kyrkogårdens sydöstra del. I väster ligger kvarter C, i norr kyrkan och kvarter A, i öster utanför kyrkogården öppen mark och uthus/ f d kyrkstall och i söder kvarter D.

Allmän karaktär

Kvarteret har en relativt kvadratisk plan med en enhetlig karaktär med i allmänhet låga och breda gravvårdar. Gravraderna går i nord/sydlig riktning. Större delen av kvarteret är helt öppet utan häckar. Låga rygghäckar av spirea finns i området söder om kyrkan.

Kvarter B från sydöst.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren i öster och söder.

Ingångar

”Körbana” i öster och två trappor från kvarter D med trappsteg av granit. Den norra trappan har räcken av svart rundjärn som även delvis bildar ett staket.

Vegetation

I kvarterets nordvästra del växer fyra rygghäckar av rosenspirea.

Gångsystem

Grusgångar går runt kvarterets norra del och delar det i en västlig och en östlig del. Västra och östra gången leder till kvarter D.

Gravvårdstyper

I huvudsak är det låga vårdar med enstaka högre stenar. Det finns en grusgrav med stenram och en obelisk. En del vårdar är kvar från systemet med allmänna linjen. Vissa linjegravvårdar är små, några är något högre med välvd överdel. Gravläggningar 1851-2000 med de flesta gravar från 1900-talet. Materialet är mestadels svart, röd eller grå granit.

Familjegrav med obelisk.

Linjegravvård för Anna från Kruslockhem.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Av mycket stort kulturhistoriskt värde är de delar som finns kvar med linjegravskaraktär. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad” men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna. I Torpa ligger mer påkostade familjegravar huvudsakligen väster och öster om kyrkan, men i kvarter B finns en av de få bevarade omgärdade grusgravarna. Även enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde vilket bl a kan bero på ålder, lokal- eller personhistoriskt intresse eller att de är tidstypiska. Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. I kvarter B förekommer

exempel på flera hantverksyrken: skomakarmästare, sadelmakarmästare, målarmästare, muraremästare och byggmästare.

Kvarter C Gravplats nr 1-167

Kvarteret omfattar gravplats nr C 1-167 och omfattar den äldre kyrkogårdens sydvästra del. I väster ligger den nya kyrkogården, i norr kvarter A, i öster kvarter B och i söder kvarter D.

Allmän karaktär

Kvarteret har en oregelbunden planform med relativt enhetlig karaktär med låga gravvårdar. Klockstapeln dominerar kvarteret.

Omgårdning

Kyrkogårdsmuren i väster och söder.

Ingångar

Huvudingången i väster och en trappa till kvarter D i söder.

Vegetation

-

Kvarter C från norr.

Gångsystem

En grusgång går mitt i kvarteret i väst/östlig riktning och ingår i gången runt kvarterets norra större del.

Linjegravvård, avbrutet livsträd 1923.

Linjegravvårdar.

Gravvårdstyper

Låga, breda vårdar och i nordvästra delen några små linjegravvårdar. En gravvård i form av ett lågt ”avbrutet livsträd”. Gravläggningar 1920-talet till 2000. Materialet är huvudsakligen av röd, svart eller grå granit.

Byggnader

Klockstapel, se den allmänna beskrivningen.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

(Klockstapeln, se den allmänna kulturhistoriska bedömningen.)

Av mycket stort kulturhistoriskt värde är de delar som finns kvar med linjegravskaraktär. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebär att begravningarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebär systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad”, men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna. Även enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde, vilket bl a kan bero på ålder, lokal- eller personhistoriskt intresse eller att de är tidstypiska.

Kvarter D Gravplats nr 1-144

Kvarteret omfattar gravplats nr D 1-144 och ligger söder om den äldre kyrkogården, något lägre i terrängen. I väster ligger en minneslund, i norr kvarter B och C, utanför kyrkogården i öster finns öppen mark och en lövridå. Söder om kvarteret vidtar sluttande lövskogsmark.

Allmän karaktär

Kvarteret är rektangulärt i väst/östlig riktning och har en öppen och enhetlig karaktär utan rygghäckar. Gravvårdarna är låga och breda och står relativt glest.

Kvarter D från öster.

Urngravar vid muren i norr.

Omgärdning

Kyrkogårdsmur i norr och öster, oxbärshäck i söder.

Ingångar

Grindar i nordväst och två trappor till kvarter B och B/C i norr. Grindhål i öster i höjd med Hestras kyrkstall.

Vegetation

Tre lindar växer vid muren i norr som del av trädkransen. Vid urngravarna växer rosor och runt nedgången till bisättningsrummet finns schersmin. En ca 1,2 m hög tujahäck runt en grusad yta i nordväst. I söder begränsas kvarteret av en oxbärshäck och nedanför denna ligger en lägre outnyttjad gräsyta, i söder avgränsad av en måbärshäck.

Gångsystem

En grusgång vid muren i norr och en grusad yta i nordväst, delvis omramad av en ca 1,2 m hög tujahäck.

Gravvårdstyper

Låga och breda vårdar med gravläggningar från 1970-tal till 2000. Materialet är röd, grå eller svart granit. Vid muren i norr ligger urngravar.

Byggnader

Nedgång till ett bisättningsrum under kvarter C. Granittrappor leder ner till en dubbeldörr av ädelträ. Ett kors är uthugget i stenen ovanför.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde, vilket bl a kan bero på lokal- eller personhistoriskt intresse eller att de är tidstypiska.

Källor:

- Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
- Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
- Vård- och underhållsplanering, Torpa kyrka. Förslag upprättat av Lars Samuelsson 2003.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren P D. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter – Åke Wittmark och Karl O Gustafsson

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1719 och 1808.

www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen ”onumr. S om 042”. Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen ”granit” används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

